

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В СТАТУТАХ МІЖНАРОДНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ТРИБУНАЛІВ ТА РИМСЬКОМУ СТАТУТІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

ПИЛИПЕНКО Володимир Пилипович - кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, член Європейської комісії «За демократію через право» (2013-2017 рр.)

**УДК 341.322.5
DOI 10.32782/LAW.2020.2.1**

В статті приведені результати наукового аналізу юридических проблем, що виникають при кваліфікації воєнних злочинів як одного з самих тяжелых, общественно опасных противоправных деяний, нарушающих основополагающие нормы международного права. Освещена практика органов международной уголовной юстиции, созданных после Второй мировой войны и действующих сегодня. Проанализированы правовые механизмы реализации ответственности индивидов, совершивших военные преступления.

Ключевые слова: военные преступления, Римский Статут, Международный уголовный суд, органы международной уголовной юстиции и др.

Постановка проблеми

Міжнародні злочини є найтяжчими, суспільно небезпечними протиправними діяннями, що порушують основоположні норми міжнародного права, зачіпають інтереси всього міжнародного співтовариства, зазіхають на міжнародний правопорядок у цілому. Щодо таких злочинів Комісія міжнародного права ООН (далі – КМП) вказала, що вони є «настільки серйозними або значними, відбуваються в таких масових або широких масштабах або мають настільки планову чи систематичну основу, що є загрозою для міжнародного миру і безпеки» [2, с. 43].

Відзначається особлива тяжкість даних злочинних діянь. Міжнародні злочини об'єднують високий ступінь небезпеки для

людини, земної цивілізації [6, с. 12]. Вони становлять підвищену небезпеку для людства нормальних відносин між державами незалежно від їх соціально-політичних умов [3, с. 97].

Як міжнародні злочини традиційно розглядаються агресія, військові злочини, злочини геноциду, злочини проти людяності. Міжнародні злочини вчиняються державами в особі їх керівників, інших відповідальних посадових осіб. Отже, вчинення міжнародного злочину тягне за собою як відповідальність держави, так і відповідальність конкретних винних індивідів, які діяли від імені держави. Характерною особливістю міжнародно-правових актів, що передбачають протиправність діяння і містять елементи складу злочинних діянь, є відсутність конкретних санкцій за їх вчинення. Щодо воєнних злочинів і злочинів проти людяності не застосовуються строки давності. Це положення закріплено в Конвенції про незастосування строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності 1968 р.

Наразі актуальною проблемою сучасності є збройні конфлікти, в ході яких відбуваються численні серйозні порушення норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) (воєнні злочини), внаслідок чого відбувається масова загибель цивільного населення і військовослужбовців, зростає число біженців і переміщених осіб, грубо порушуються права людини, посилюється напруженість у суспільстві.

Держави стурбовані станом боротьби з воєнними злочинами, що знаходить своє підтвердження в заходах правового характеру, вжитих ними на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях, пов'язаних з проведенням концепції воєнних злочинів як злочинів проти миру і безпеки людства. У зв'язку з цим, у сучасних умовах спостерігається інтенсивний розвиток і диверсифікація органів міжнародної кримінальної юстиції, уповноважених розслідувати і розглядати справи щодо найбільш серйозних (за своїм характером і масштабами здійснення) воєнних злочинів; державами проводиться робота щодо приведення національного кримінального законодавства в частині криміналізації серйозних порушень МГП та забезпечення невідворотності покарання за такого роду порушення у відповідність з прийнятими міжнародними зобов'язаннями; розвивається комплекс норм міжнародного і внутрішньодержавного права, що регулюють відносини взаємодії національних і міжнародних правозастосовних органів у сфері кримінальної відповідальності за воєнні злочини. Йдеться, насамперед, про створений на основі міжнародного договору і постійно діючий Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС), предметна юрисдикція якого включає в себе воєнні злочини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Воєнні злочини неодноразово ставали предметом вивчення фахівців у галузі міжнародного права і кримінального права, як в Україні, так і в інших державах. Так, питанням кримінальної відповідальності за воєнні злочини у своїх працях приділяли увагу такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як А.Х. Абашидзе, В.Ф. Антипенко, Аль-Захарна Саліма, В.А. Базов, Ю.Г. Барсегов, В.А. Батирь, І.П. Біщенко, М.В. Буроменський, В.Г. Буткевич, М.М. Гнатовський, Н.В. Дрьоміна, С.О. Загороднюк, Н.А. Зелінська, А.В. Картавцев, А.О. Кориневич, Ю.М. Колосов, І.О. Колотуха, Н.І. Костенко, В.М. Лисик, І.І. Лукашук, А.С. Мацко, Н.Г. Михайлов, Ф.І. Полторак, М.Ю. Рагінський, С.А. Раджабов, В.М. Репецький,

В.П. Попович, П.І. Репешко, П.С. Ромашкін, В.М. Русинова, М.І. Хавронюк, О.Р. Фісенко, В.Х. Ярмакі та ін.

Отже, метою цієї статті є визначити зміст та навести класифікацію воєнних злочинів, що міститься в статутах органів міжнародної кримінальної юстиції, в тому числі і в Римському статуті МКС.

Виклад основного матеріалу

Загальною умовою кваліфікації діянь як воєнних злочинів є наявність збройного конфлікту. При цьому відповідно до норм міжнародного права протиправні діяння можуть бути скоєні в ході збройного конфлікту як міжнародного, так і внутрішнього характеру. До воєнних злочинів Статутом Нюрнберзького трибуналу були віднесені порушення законів і звичаїв війни, в тому числі вбивства, катування чи введення в рабство або для інших цілей цивільного населення окупованої території; вбивства або катування військовополонених чи осіб, які перебувають у морі; вбивства заручників; пограбування громадської або приватної власності; безглузде руйнування міст чи сіл; розорення, невинуватиме необхідністю; інші злочини.

Відповідно до ст. 2 Статуту Міжнародного трибуналу по колишній Югославії (далі – МКТЮ, Трибунал) Трибунал «уповноважений здійснювати судові переслідування осіб, які вчиняють або віддають наказ про вчинення серйозних порушень Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме наступних дій, спрямованих проти осіб або майна, що використовуються для захисту положень відповідної Женевської конвенції: а) умисне вбивство; б) тортури і нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти; с) навмисне заповідання тяжких страждань або серйозного каліцтва або нанесення шкоди здоров'ю; д) незаконне, довільне і таке, що проводиться у великому масштабі руйнування і привласнення майна, що не викликаються воєнною необхідністю; е) примус військовополоненого або цивільної особи служити в збройних силах ворожої держави; ф) навмисне позбавлення прав військовополо-

неного або цивільної особи на неупереджене і нормальне судочинство; g) незаконні депортації, переміщення або арешт цивільної особи; h) взяття цивільних осіб як заручників» [11].

Статут Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді [12] до предметної юрисдикції зазначеного органу відніс, у тому числі, серйозні порушення норм, закріплені в Женевських конвенціях 1949 року про захист жертв війни та Додатковому протоколі II 1977 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (ст. 3 Статуту). До цього переліку (який не є вичерпним) увійшли: 1) посягання на життя, здоров'я і фізичний стан або психічне благополуччя осіб, зокрема вбивство, а також жорстоке поводження, наприклад тортури, каліцтва або будь-які форми тілесного покарання; 2) колективні покарання; 3) взяття заручників; 4) акти тероризму; 5) посягання на людську гідність, зокрема образливе і принижуюче поводження, згвалтування, примусова проституція і будь-які форми непристойного нападу; 6) мародерство; 7) засудження і застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного належним чином заснованим судом, при наявності судових гарантій, визнаних необхідними цивілізованими націями; 8) загрози вчинення будь-якого з перерахованих вище діянь. Ідентичні склади злочинів сформульовані в ст. 3 Статуту Спеціального суду по Сьєрра-Леоне.

У Римському статуті (ст. 8) встановлено юрисдикцію МКС щодо значного переліку воєнних злочинів. МКС має право розглядати воєнні злочини, вчинені під час як міжнародних, так і внутрішніх конфліктів. Тенденція до зближення конфліктів міжнародного і внутрішнього характеру спочатку проявилася в практиці МТКЮ.

Римський статут продовжив цю тенденцію, хоча зазначається, що низка держав висловила свою незгоду з положенням щодо поширення юрисдикції МКС на злочини, скоєні під час внутрішніх збройних конфліктів. Разом з тим, щодо цього питання в міжнародно-правовій доктрині висловлена й інша думка: «Але поділ, що є в

деякому сенсі застарілим, між збройними конфліктами міжнародного і неміжнародного характеру зберігається. Цей поділ суперечить ідеї правосуддя і, додамо, так само суперечить логіці і здоровому глузду» [14, р. 378].

Для цілей Римського статуту воєнні злочини означають: 1) серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.; 2) інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в збройних конфліктах міжнародного характеру [8]. Відзначимо, що ст. 8 Римського статуту не позбавлена недоліків, основним з яких є відсутність заборони на використання в ході збройного конфлікту зброї, що викликає зайві страждання, - хімічної, бактеріологічної, а також використання протипіхотних мін. До тексту Статуту МКС також не були введені положення про заборону умисного створення голоду серед цивільного населення, положення щодо невинуватеної затримки репатріації військових або цивільних осіб, а також про навмисне заподіяння широкомасштабної, довгострокової і серйозної шкоди навколишньому середовищу [9, с. 134; 7, с. 102-103].

Стаття 8 Римського статуту встановлює, що Міжнародний кримінальний суд здійснює юрисдикцію щодо воєнних злочинів, зокрема, коли вони вчинені в рамках плану або політики або мають широкомасштабний характер. Таке формулювання стало результатом компромісу, досягнутого в ході дипломатичної конференції в Римі. Прихильники встановлення більш високого порогу юрисдикції МКС щодо воєнних злочинів виступали за включення до тексту Статуту формулювання, що Суд має юрисдикцію щодо воєнних злочинів «лише коли вони вчинені в рамках плану або політики, або носять широкомасштабний характер» [13, р. 55].

Водночас умови, що містяться в цьому формулюванні, не передбачені ані в чинних міжнародних договорах, ані в звичайних міжнародно-правових нормах. У рішенні міжнародних трибуналів *ad hoc* було визнано, що навіть одиначне злочинне діяння, спрямоване проти однієї жертви (наприклад, вбивство особи, що здалася в

полон), може бути кваліфіковане як військовий злочин; це положення підтримується сучасною правовою наукою [13, р. 55]. Їх опоненти нагадували, що обов'язок залучати до відповідальності особу, яка винна у вчиненні військових злочинів, лежить, перш за все, на відповідній державі. У разі якщо держава належним чином здійснює судовий розгляд щодо окремих інцидентів, які можна кваліфікувати як військові злочини, необхідності задіяти механізм МКС не буде.

Таким чином, зафіксоване в п. 1 ст. 8 Римського статуту формулювання має компромісний характер: широкомасштабні злочинні дії або умови їх здійснення в рамках плану або політики не є необхідними елементами для кваліфікації злочинних діянь як військових злочинів, але можуть бути взяті до уваги Прокурором Суду при вирішенні питання про початок розслідування [4, с. 35].

У Римському статуті особливо відзначається, що його положення не застосовуються до випадків порушення внутрішнього порядку і виникнення напруженості, таким як заворушення, хвилювання, епізодичні акти насильства, інші акти аналогічного характеру. Це положення покликане захистити Суд від окремих інцидентів, які за своїм характером і ступенем тяжкості не є військовими злочинами, але водночас можуть швидко вичерпати ресурси Суду. При кваліфікації діянь як військові злочини «елементи злочинів» вказують, що вони «повинні тлумачитися у встановлених рамках міжнародного права збройних конфліктів, включаючи, у відповідних випадках, норми міжнародного права збройних конфліктів, які застосовуються до збройних конфліктів на морі» [8].

Щодо суб'єктивної сторони військового злочину встановлено, що не існує жодної вимоги щодо «правової оцінки виконавцем факту існування збройного конфлікту або його характеру як міжнародного або не міжнародного», так само як і щодо «знання виконавцем фактів, що визначають характер конфлікту як міжнародного або неміжнародного» [8]. «Елементами злочинів» передбачається тільки вимога до виконавця «знання фактичних обставин, що визначають існу-

вання збройного конфлікту» [13, р. 22]. Дане положення отримало практично односторонню підтримку держав-учасниць Римського статуту.

Таким чином, твердження підсудного про те, що він розцінював будь-який конфлікт як внутрішній, не матиме для суддів принципового значення. Достатнім буде встановлення Судом того факту, що підсудний знав (мав достатні підстави знати) про фактичне існування збройного конфлікту в період вчинення дій, які висуваються йому в провину.

Проект кодексу злочинів проти миру і безпеки людства 1996 р. як кваліфікуючих ознак військових злочинів передбачає широкомасштабне і систематичне їх вчинення. Вимога широкомасштабності міститься і в Римському статуті, але він не згадує про систематичність вчинення даних злочинів. Його положення містять кваліфікаційну вимогу, щоб військові злочини вчинялись «у рамках плану або політики». Однак у коментарях КМП до положень проекту кодексу міститься роз'яснення, що злочин «відбувається систематично, коли він відбувається відповідно до заздалегідь розробленого плану або політикою». Таким чином, можна зробити висновок, що кваліфікуючі ознаки військових злочинів у Римському статуті і проекті кодексу злочинів проти миру і безпеки людства є ідентичними. Відсутність у Римському статуті вимоги, щоб план або політика, в рамках яких були вчинені військові злочини, були заздалегідь розроблені, не впливає на це твердження, оскільки наявність попереднього планування і розробки згаданого плану або політики в цьому випадку, очевидно, має на увазі.

Висновки

Таким чином, з урахуванням зазначеного вище можна сформулювати наступні висновки. Специфіка міжнародної кримінальної відповідальності за військові злочини обумовлена специфікою правової природи їх об'єкта і умов їх вчинення. Вказані злочини відбуваються в умовах збройного конфлікту (міжнародного або неміжнародного) і є багатооб'єктними, оскільки безпосередньо

виражаються в серйозному порушенні встановлених МГП (правом збройних конфліктів) правил ведення військових дій, причому в механізмі забезпечення дотримання даних правил важливу роль покликані відігравати внутрішньодержавні та міждержавні заходи правового та організаційного характеру, пов'язані із заподіянням шкоди особам та об'єктам, що перебувають під заступництвом МГП. За фактом їх здійснення військовослужбовці також зазіхають на військовий правопорядок (безпека ведення бойових дій у воєнний час); віднесені до злочинів проти миру і безпеки людства; можуть відбуватися в рамках плану, політики, носити широкомасштабний характер, або є результатом ексцесів і злочинної діяльності окремих фізичних осіб. Зазначені особливості, у свою чергу, дозволяють розмежувати воєнні злочини з іншими злочинами проти миру і безпеки людства, і обумовлюють диференціацію моделей конкретизації та реалізації міжнародної кримінальної відповідальності за їх скоєння.

Крім того, виходячи з положень відповідних статутів та інших документів міжнародних органів кримінальної юстиції, а також з урахуванням вивчення практики їх діяльності, можливо вказати на такі характерні ознаки конкретизації та реалізації кримінальної відповідальності за воєнні злочини в рамках міжнародної кримінальної юрисдикції: 1) значущість, і, одночасно, специфіка ініціювання розслідування і кримінального переслідування у справі про воєнний злочин у рамках міжнародної кримінальної юрисдикції; 2) особлива роль обвинувача (прокурора) в ході попереднього розслідування і в цілому – під час провадження кримінальних справ у міжнародних органах кримінальної юстиції; 3) особлива значимість співробітництва інститутів міжнародного кримінального правосуддя з державами, національними органами кримінальної юстиції в ході кримінального переслідування і покарання у справах про воєнні злочини. Зазначені ознаки наповнюються конкретним диференційованим змістом у рамках відповідної моделі міжнародної кримінальної юрисдикції.

Література

1. Док. ООН: А/CONF. 183/9.
2. Доклад Комиссии международного права о работе ее 48 й сессии, 6 мая – 26 июля 1996 г. Нью Йорк, 1996. (Док. ООН: А/51/10)
3. Карпец И. И. Международная преступность. Москва, 1988.
4. Крюков А. Ш. Преступления, подпадающие под юрисдикцию Международного уголовного суда: матер.конф. «Римский статут Международного уголовного суда: имплементация на национальном уровне». Москва, 4-5 февраля 2004 г. *Международное право. Специальный выпуск*. Москва, 2005.
5. Лобанов С.А. Международная уголовная ответственность за военные преступления. Дис. доктора юрид. наук. М., 2018. 495 с. С. 229. URL: <https://www.dissercat.com/content/mezhdunarodnaya-ugolovnaya-otvetstvennost-za-voennye-prestupleniya>
6. Ляхов Е. Г. Терроризм и межгосударственные отношения. Москва, 1991.
7. Раджабов С. А. «Военные» аспекты Римского статута Международного уголовного суда. *Московский журнал международного права*. 2005. № 3 (59).
8. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588
9. Роберж М. К. Новый Международный уголовный суд. Предварительная оценка. *Московский журнал международного права*. 1999. Специальный выпуск, посвященный 50-летию Женевских конвенций 1949 г.
10. Скуратова А. Ю. С46 Международные преступления: современные проблемы квалификации : монография / А. Ю. Скуратова. Москва: Норма : ИНФРА М, 2012. 160 с.
11. Устав Международного Трибунала для судебного преследования лиц, ответственных за серьезные нарушения международного гуманитарного права, совершенные на территории бывшей Югославии, от 25 мая 1993 г. URL: www.un.org/russian/law/icty/charter.htm
12. Устав Международного трибунала для судебного преследования лиц,

АНОТАЦІЯ

У статті наведені результати наукового аналізу юридичних проблем, що виникають при кваліфікації воєнних злочинів як одного із найтяжчих, суспільно небезпечних протиправних діянь, що порушують основоположні норми міжнародного права. Висвітлена практика органів міжнародної кримінальної юстиції, створених після Другої світової війни і діючих сьогодні. Проаналізовані правові механізми реалізації відповідальності індивідів, що вчинили воєнні злочини.

Ключові слова: воєнні злочини, Римський Статут, Міжнародний кримінальний суд, органи міжнародної кримінальної юстиції та ін.

ответственных за геноцид и другие серьезные нарушения международного гуманитарного права, совершенные на территории Руанды, и граждан Руанды, ответственных за геноцид и другие подобные нарушения, совершенные на территории соседних государств, в период с 1 января 1994 г. по 31 декабря 1994 г., принят 8 ноября 1994 г. Резолюцией 955

(1994) на 3453-м заседании Совета Безопасности ООН. /UN Doc. S/Res/955 (1994).

13. Dorman K. Elements of War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court. Cambridge, 2004.

14. Roucouas E. Facteurs Prives et Droit International Public. Leiden; Boston, 2003.

Pylypenko V.P.

WAR CRIMES IN THE STATUTES OF INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNALS AND THE ROME STATUTE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT

The results of scientific analysis of legal problems that arise while the qualification of war crimes as one of the most serious, socially dangerous illegal acts that violate the fundamental rules of international law are presented in the article. It is highlighted the practice of international criminal justice bodies established after World War II and active today. The legal mechanisms of realization of the individuals' liability who have committed war crimes are analyzed.

Keywords: war crimes, Rome Statute, International Criminal Court, organized criminal justice, etc.